

8. АНАЛІТИКА

Василь Миколайович Мадзігон,
дійсний член НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор,
радник директора Інституту обдарованої дитини
м. Київ, Україна

УДК 159.9.09

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ

Автор в статті розкриває своє особисте бачення про реформування середнього образования в Україні. Обращает внимание, государственных служащих, учителей, научных сотрудников НАПН Украины, служащих Министерства образования и науки Украины на необходимости использования предыдущего положительного опыта и лучшие его технологии и методики внедрять в современные средние учебные заведения разных типов и форм собственности.

Ключевые слова: образование, реформирование, продуктивный труд, потребность.

The article describes the author's own vision on the reform of secondary education in Ukraine. The author draws attention to civil servants, teachers, researchers of NAPS of Ukraine, officials of the Ministry of Education and Science of Ukraine on the need for a previous positive experience and the best of its technology and techniques to implement in modern secondary schools of various types and forms of ownership.

Key words: education, reform, productive labor, demand.

У зв'язку з докорінними змінами в усіх сферах нашого нового суспільства (у т. ч. й освіти) відбувається широкомасштабна перебудова педагогічної науки і освіти з урахуванням перспектив соціально-економічного і політичного розвитку нової держави.

Педагогічна наука має активно сприяти створенню демократичного, соціально справедливого, економічно міцного суспільства, де кожна особа могла б якнайповніше реалізувати власні творчі здібності.

Формування нової освітньої ідеології, тісно пов'язаної з вихованням нового мислення, спрямовується на:

- розробку теоретико-методологічних засад нової філософії освіти, що буде орієнтуватись на єдність гуманістичної мети та засобів її досягнення;
- порівняльний аналіз світових тенденцій розвитку освітніх систем;
- інноваційні процеси у педагогічній теорії та практиці тощо.

Цілісній системі освіти має відповідати цілісна соціально-педагогічна наука, що охоплювала б усі

ланки державної та громадської освіти і самоосвіти та була б спрямована на подолання кризових явищ у новому суспільстві. Такий підхід зміг би підвищити роль інтегральних процесів не лише в суспільстві, а й у межах окремих освітньо-виховних дисциплін (зокрема, у педагогічній науці та практиці). Проте суспільство досі не дозріло до такого підходу, що й спричинило певні негативні процеси і тенденції у молодіжному середовищі. Також потрібно наголосити, що занепокоєння викликає духовне і фізичне зубожіння значної частини молоді.

Одним із головних завдань наших науковців є науково-педагогічне обґрунтування та глибоке експериментальне випробування системи формування у дітей та молоді національної самосвідомості, активної громадянської позиції, почуття національної гордості та патріотизму, високої моральності та працьовитості.

Численні соціально-педагогічні дослідження свідчать про розгубленість значної частини молоді, втрату ними ідеалів, а також песимістичне сприймання

дійсності, відчуження від суспільства. Чимало юнаків та дівчат негативно ставляться до громадянського обов'язку, відповідальності та суспільно корисної діяльності. Різко знижується інтерес підлітків до культури, мистецтва, літератури тощо. Більш як половина молоді не вважає освіту і професійну підготовку життєво необхідною. Погіршуються умови життя й виховання дітей у сім'ї та навчальних закладах, невпинно зростає кількість нещасливих родин. Суворість і байдужість батьків та громадськості підштовхують підлітків до втечі з дому, бродяжництва та злочинного життя.

Зберігається чітка тенденція значного погіршення здоров'я дітей. Якщо, наприклад, у початковій школі лише третину дітей можна назвати здоровими, то серед випускників середньої школи таких приблизно 8–10%. Основна причина цього – погана спадковість, екологічне, радіаційне та хімічне забруднення навколишнього середовища, незадовільний рівень медичного обслуговування, неправильне дозування фізичних і психічних навантажень.

Реальною залишається небезпека глибокої духовної та моральної деформації значної частини молодого покоління, втрати їх як громадян, майбутніх високопрофесійних спеціалістів і хороших членів здорової сім'ї.

Незалежна і суверенна Україна має шанс вийти з кризи, якщо буде рішуче проведено політичні, соціально-економічні перетворення та радикальну реформу всієї державної навчально-виховної системи.

Педагогічна наука повинна чутливо реагувати на розвиток національної системи освіти, активно сприяти повному оновленню інтелектуального та культурного потенціалу народу України.

До першочергових фундаментальних досліджень потрібно віднести проблеми щодо:

- вироблення нової філософії освіти, її стратегії та тактики, як гнучкого динамічного процесу, що постійно розвивається;
- створення цілісної теорії розвитку особистості;
- розроблення концепції нового змісту освіти та процесу навчання з урахуванням соціально-економічного і науково-технічного прогресу.

Також необхідно врахувати, що глибоке оновлення змісту освіти під силу лише творчому вчителю, у майстерні якого знаходиться невичерпне джерело тих інноваційних ідей і технологій, що сприяють розвитку педагогічної науки, перетворенню педагогічної дійсності. Функціонування державної безперервної та багатоступеневої освіти вимагає системно-комплексних досліджень цілісного навчально-виховного процесу з відповідним розробленням державних освітніх стандартів та критеріїв оцінки якості знань.

Отже, дослідження в галузі дидактики, методики та інформаційних технологій навчання необхідно спрямувати на широке поле педагогічних проблем, пов'язаних зі створенням нових навчальних технологій, орієнтованих на активний розвиток особистості.

Серед актуальних проблем з історії педагогіки особливої уваги заслуговує освітньо-педагогічна ді-

яльність репресованих та тривалий час замовчуваних українських діячів педагогіки, науки і культури. Їхні прогресивні ідеї і зараз потрібно активно використовувати у національній освіті та вихованні.

Розвиток прогресивних вітчизняних освітніх традицій, неупереджене використання світового досвіду, посилення наукових зв'язків підвищать методологічний та теоретико-методичний рівень педагогічних досліджень. Педагогічна наука повинна повністю реалізувати прогностичну спрямованість досліджень, що випереджала б педагогічну практику. Разом із соціально-психологічною наукою вона має розробити принципи, способи і засоби створення сприятливого середовища, що, з урахуванням соціально-історичних і культурних традицій українського народу, стимулювало б фізичний, інтелектуальний духовний розвиток особистості, виховувало б у неї гуманні почуття, сприяло б свідомій і творчій діяльності.

Сучасна філософська думка висловлює оригінальний погляд щодо суспільного розвитку через триєдиний підхід: «ОСВІТА – НАУКА – ТЕХНОЛОГІЯ».

Детально зупинимось на кожній із зазначених складових.

Перша складова – це освіта. Людство упродовж багатьох століть намагається вдосконалити освіту як головний чинник зростання добробуту, культури і високої духовності. Тому необхідно ретельно вивчити попередній досвід, урахувати помилки, взяти на озброєння краще, що було створено.

За останнє століття у нашій країні було понад 16 освітянських реформ. Реформуванню підлягали структурні, функціональні складові освіти, зокрема, приймалися управлінські рішення щодо якості освіти, відбувались вдосконалення та перебудова фінансово-адміністративних чинників тощо. Проте жодної із зазначених реформ не було здійснено в межах очікуваного підвищення якості освіти.

Що ж ми розуміємо під якістю освіти? Якість освіти – це рівень відображення кінцевої мети у змісті освіти.

Глибоко аналізуючи освітній процес, переконуємося, що зміст освіти та її кінцева мета – це різновекторні величини. І до того часу, поки не стане можливим ці вектори спрямувати на спільну мету, про якість освіти не може бути й мови.

Як результат випускники ЗНЗ не мають соціальної практики, вони суспільно не адаптовані, у них відсутня належна підготовка до самостійного життя і здобування знань протягом життя. Тобто, випускники є неконкурентоспроможними на ринку праці. Традиційний навчально-виховний процес у ЗНЗ побудовано на застарілій класно-урочній репресивній системі, що у вік інформаційного суспільства практично вичерпала себе. Тому не дивно, що за офіційними даними лише 8–10% дітей шкільного віку здорові. Решта дітей – хворі, але не тому, що вони прийшли до навчального закладу такими, а тому, що їх такими зробила система. **Якщо система не працює на результат, її необхідно терміново змінити на нову.** Із

цією проблемою потрібно рішуче покінчити у період нових реформувань освіти і педагогічної науки.

Отже, як підтверджують численні дослідження, головною причиною невдалих попередніх освітянських реформ є відсутність обґрунтованого реформування основ освіти, а головне – її змісту.

Друга складова суспільного розвитку – це наука, а саме та її частина, що стосується теорії навчання (дидактика), яка за своєю суттю має сформувати нові педагогічні закони, принципи обґрунтування та оптимального добору змісту освіти.

Проте, розвиток дидактики у сучасній вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці – ще досить слабка ланка, що потребує фундаментального дослідження розвитку теорії навчання. Дидактика на сьогоднішній день не повною мірою дала відповіді на головний запит освітньої практики, не обґрунтувала і не формалізувала форму оптимального добору змісту освіти.

За останні роки в Національній академії педагогічних наук України створено достатню кількість науково-пошукових праць, що наблизилися до обґрунтування дидактичної формули добору змісту освіти. Провідна суть її полягає у наданні учням обсягу знань (компетенцій) з основ наук, що складається з основних принципів ($\sum_{i=1}^n P_i$) усіх процесів суспільного виробництва та навичок у поведженні з простими, типовими засобами життєдіяльності ($\sum_{i=1}^n N_i S_i$).

Оскільки в житті людини надзвичайно велика кількість засобів життєдіяльності, було зроблено спробу класифікувати їх за двома векторними ознаками: вертикальною та горизонтальною.

Вертикальний вектор відображає еволюцію розвитку засобів (ручні, напівмеханізовані, механізовані, напівавтоматизовані, автоматизовані з кібернетичним управлінням).

Горизонтальний вектор відображає розвиток основних принципів з основ наук (фізичних, хімічних, біологічних тощо), що характеризують основні принципи процесів суспільного виробництва. За допомогою такої класифікації отримано модель матричної решітки на зразок таблиці М. Менделєєва, що надає змогу оптимізувати наявний зміст освіти і оптимально обґрунтувати новий.

$$Z_n = \rangle P_i + \rangle P_i S_i + \rangle N_i S_i$$

де: Z_n – обсяг знань (компетенцій) з основ наук;

P – основні принципи основ наук;

PS – процеси суспільного виробництва;

NS – навички у поведженні з простими, типовими засобами життєдіяльності та життєтворчості.

Попередні дослідження підтверджують високу ефективність такого підходу до оптимального добору змісту освіти.

Третя складова – це технологія. Високотехнологічними в освіті є навчальні предмети – інформатика та трудове навчання. Останнє поділяється на трудове навчання у початковій школі, технології в основній школі й профільне навчання у старшій школі.

Проблеми з інформатикою у навчальному закладі полягають у тому, що у більше 90 % ЗНЗ є комп'ютери, проте змістове наповнення та програмне забезпечення для їхньої діяльності практично відсутнє. Відсутні ефективні електронні підручники, посібники, дидактичні матеріали, якими могли б користуватися учні за допомогою комп'ютерів.

Науковці Національної академії педагогічних наук України розробили повний комплект згаданих дидактичних матеріалів, що становить понад 300 найменувань. Проте виникла економічна проблема у тиражуванні цих розроблень та постачанні їх для загальноосвітніх навчальних закладів.

Друга проблема навчальної інформатики полягає у тому, що учень чи студент має обмежену можливість отримання інформації, а особливо її застосування у конкретній продуктивній діяльності. Причиною цього є те, що інформацію вони отримують на моніторі й максимум, що з нею можуть зробити – це роздрукувати на принтері. На сьогодні гостро постає проблема отримання з комп'ютера інформацію, необхідну адаптованому виконавському механізму для виконання повного технологічного процесу з виготовлення суспільно корисного продукту/продукції, що має певну споживчу вартість.

Необхідно на державному рівні створити виробничу базу для масового випуску малогабаритної виробничої техніки, адаптованої до сучасних комп'ютерів. Такий підхід надасть можливість вивчати основи наук на практиці, адже саме практика наближає теорію до пошуку істини, а істина завжди конкретна.

Необхідно враховувати психологічні чинники сприймання та засвоєння інформації. Доведено, що якщо людина сприймає інформацію органами слуху, то вона засвоює лише 8–9 % її обсягу, якщо органами зору – 13–15 %, а якщо органами слуху і зору – 50 %. У процесі ж практичної діяльності людина засвоює понад 94 % інформації.

Необхідність урахування таких особливостей відкриває нові ефективні резерви у навчальній діяльності. Проте сучасні ЗНЗ майже позбавлені умов для проведення практичних та лабораторних занять. Навчальне обладнання в Україні практично не випускають, ліквідовано систему виробництва і централізованого постачання навчальних закладів шкільним обладнанням, лабораторними приладами тощо.

Що ж стосується трудової підготовки у ЗНЗ та чому вона настільки важлива для сучасного підрастаючого покоління? Тут потрібно враховувати різні аспекти її актуальності. Цю проблему необхідно розглядати в історичному і загальнотеоретичному плані, а також з погляду загальновизнаних авторитетів у педагогіці. Так, К. Д. Ушинський стверджував: «... якщо ви хочете готувати дитину до щастя – готуйте її до праці». Ця народна мудрість говорить, що перша національна особливість українців – це їхня працелюбність. Українці не народжуються працелюбами, а такими їх виховує сім'я, навчальний заклад,

суспільство. В історичному плані найбільшого розвитку трудове виховання набуло у другій половині ХХ ст., а особливо у 1975–1985 роках. Проте ці досягнення безвідповідально зведено нанівець.

У сучасній початковій школі ліквідовано робочі кімнати, вдвічі зменшено кількість годин, відведених на трудове навчання. Шкільне навчально-виробниче обладнання в основній школі практично вичерпало свій ресурс. Понад 20 років шкільні майстерні не поповнювалися жодними технічними засобами навчання. Рештки навчально-виробничих засобів, що залишилися у навчальних закладах, перебувають у жалюгідному стані і лише виховують у дітей неприязнь до трудової діяльності.

У старшій школі профільне навчання нагадує басейн без води, в якому навчають плавати. У середніх навчальних закладах ліквідовано навчальні заняття з продуктивної праці. А там, де організовано продуктивну працю, вироблену учнями продукцію держава обкладає непомерними податками, та ще й звинувачує в експлуатації дітей.

Наразі у державі існує нагальна проблема поновлення діяльності державної системи профорієнтації. З цією метою у ЗНЗ необхідно відновити кабінети з профорієнтації, ввести до штатного розпису практичного психолога (профорієнтолога). У старших класах необхідно відновити навчальний предмет «Основи виробництва та вибір професії», ввести години для організації продуктивної творчої діяльності.

Для забезпечення свідомого вибору професії, здійснення професійних проб в Україні діяло 736 Міжшкільних навчально-виробничих комбінатів трудового навчання та професійної орієнтації (МНВК). На сьогодні їх залишилось у декілька разів менше, а в багатьох випадках їх було перепрофільовано.

МНВК – це випробувана та успішна організаційно-педагогічна форма профільного навчання, а тому їх потрібно відродити, закріпивши за ними базові підприємства.

З метою успішного розв'язання профільного навчання необхідно, щоб старшокласники мали змогу навчатися у різних профільних ліцеях, навчально-виробничих комбінатах, технікумах, різних училищах і ВНЗ. Учні ж сільських шкіл мають бути охоплені профільним навчанням, корпоративними Університетами, навчально-виробничими об'єднаннями в кожному освітньому окрузі, що мають базуватись на громадсько-державній формі управління. З метою ефективної підтримки розвитку національної системи трудового навчання та виховання необхідно терміново створити солідарний фонд, за допомогою багатих людей.

Таким чином, навчально-виховна система освіти має спрямовуватися на формування в учнів позитивних мотивів ставлення до трудової діяльності. Адже від того, як молода особа буде ставитись до діяльності в цілому, так вона буде працювати, а від цього залежатиме майбутнє всієї нашої країни.

Використані літературні джерела

1. *Амонашвили Ш. А.* Личносно-гуманная основа педагогического процесса [Текст] / Ш. А. Амонашвили. – Минск: Университетское изд-во, 1990. – 599 с.
2. *Бех І. Д.* Виховання особистості [Текст]: підручник. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
3. *Заир-Бек Е. С.* Основы педагогического проектирования [Текст] / Е. С. Заир-Бек. – СПб.: Альянс «Дельта», 1995. – 234 с.
4. *Зязюн І. А.* Філософія педагогічної дії [Текст] / І. А. Зязюн. – Київ-Черкаси: Вид-во ЧНУ, 2008. – 605 с.
5. *Кремень В. Г.* Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору [Текст] / В. Г. Кремень. – К.: Педагогічна думка, 2009. – 520 с.
6. *Ніколаєнко С. М.* Стратегія розвитку освіти України: початок ХХІ століття [Текст] / С. М. Ніколаєнко. – К.: Знаки, 2006. – 253 с.